

111 מומחים בינלאומיים מארצות שונות מסכימים כי תינוקות ופעוטות זקוקים לטיפול לילי של שני ההורים אחרי פרידה או גירושין אבי שגיא-שורץ*

כ"חזקת ההורה המטפל העיקרי". הצעת החוק נשענת מצד אחד על המלצות הוועדה לבחינת ההיבטים המשפטיים של האחריות ההורית בגירושין (ועדת שניט) - ועדה שאותה מינתה השרה לבני בשנת 2005 בקדנציה קודמת שלה כשרת המשפטים - וקובעת סעיף שמתאים למסמך הקונצנזוס. בשל חשיבותו ראוי לציין אותו במפורש על כל חלקיו. סעיף זה קובע כי אם ההורים לא הגיעו במקרה של פירוד לידי הסכמה בעניין אחריותם ההורית לילדם, בית המשפט יקבע הסדר הורות על פי טובת כל ילדה או ילד במשפחה, ויביא בין היתר בחשבון, בהחלטה מנומקת, את מכלול העניינים הבאים:

- צרכיו ההתפתחותיים המשתנים וכשריהם של כל ילדה או ילד בהתאם למצבם הגופני, הנפשי וגילם, תוך הבטחת היציבות ביחסים בינם לבין סביבתם וכן הבטחת צרכיהם כילדים וצרכיהם המיוחדים ככל שהם קיימים;
- רצון הילדה או הילד על ידי שמיעתם, במישרין או בדרך אחרת שמתאימה לילדה או הילד;
- זכותם של הילדה או הילד לקשר משמעותי, אישי, ישיר וסדיר עם כל הורה;
- זכותם של הילדה או הילד לקשר משפחתי;
- יכולתו של כל אחד מההורים לממש את האחריות ההורית;
- מידת הנכונות של כל אחד מההורים לשתף פעולה, לרבות נכונותם להבטיח את מימוש הקשר ההורי והמשפחתי;
- הטיפול שהעניק כל אחד מההורים לילדה או לילד.

הורות המבוססת על חלוקת זמן שווה פחות או יותר צריכה להיות הנורמה עבור תוכניות הורות לילדים בכל הגילים, כולל ילדים צעירים מאוד

מצד שני, הצעת החוק כוללת בהמשך סייג רציני לסעיף האמור, שמביא למעשה לתוצאה של חזקת הגיל הרך. סייג זה קובע כי על אף האמור לעיל "על מנת להכריע על חלוקת הזמן והמגורים של

מאמר זה עוסק בשאלה האם תינוקות ופעוטות זקוקים לטיפול לילי של שני ההורים אחרי פרידה או גירושין. בהקשר זה יצא לאור לאחרונה מאמר שכתב ריצ'רד וורשאק מאוניברסיטת טקסס (Warshak, 2014), ואנו נעסוק כאן בעיקרי המסקנות וההמלצות שעולות סביב שאלת הצורך בנוכחות עקבית, בלילה וביום, של שני ההורים בחייו של הילד לאחר הגירושין. ייחודו של אותו מאמר הוא בהיותו מסמך קונצנזוס, שכן אל וורשאק מצטרפים 110 מומחים בעלי שיעור קומה עולמי ממדינות שונות. מחבר מסמך זה עבור פסיכואקטואליה גם הוא אחד מרשימת מומחים אלה. תמיכה גורפת של מספר רב כל כך של מומחים במאמר אחד מהווה קונצנזוס חסר תקדים.

פרסומו של המאמר במקביל לדיון הצפוי בכנסת, לפי נוסח הצעת חוק הורים וילדיהם שיזמה השרה ציפי לבני, מצביע על כך שאם החוק יתקבל הוא יהווה אנטייתזה מוחלטת לקונצנזוס הבינלאומי בנושא של האחריות ההורית בגירושין. אמנם הצעת החוק איננה מציינת יותר ובאופן מפורש את "חזקת הגיל הרך", כפי שנוקט החוק הקיים, אך היא בעצם שיקוף חזקה אחרת לגיל הרך, שמוכרת

*פרופסור אבי שגיא-שורץ, המרכז לחקר התפתחות הילד והחוג לפסיכולוגיה, אוניברסיטת חיפה. תודה לאלה עד על סיועה בעיבודו של המסמך.

אבותיהם בלילה והעברת מסרים מפחידים כי זה יפגע בהם הן טענות המנוגדות לידע עדכני בתחום התפתחות הילד. תינוקות ופעוטות זקוקים להורים שמגיבים בעקביות וברגישות לצרכים שלהם ושנוכחותם הפיזית בחיי היומיום קבועה ויציבה. אולם ילדים לא זקוקים לזמן מלא עם כל אחד מההורים במשך יממה מלאה. למשל, ישנן אמהות שעובדות כדיילות אוויר, אחרות עובדות כאחיות ורופאות ויש להן משמרות לילה, ולפיכך הן לא תמיד עם ילדיהן בלילה. מסמך ההסכמה מעודד אבות להיות מעורבים בחיי ילדיהם הצעירים מאוד, וכמובן גם בחיי ילדיהם הבוגרים, גם ביום וגם בלילה.

תוכניות הורות המציעות לאב ולילד להיות ביחד במשך פרקי זמן קצרים של שעות פועמים או שלוש פעמים בשבוע, עלולות ליצור לחץ לא רצוי על הקשר עם הילד

המסמך פונה גם למחוקקים ולשופטים השומעים גרסאות סותרות לגבי אילו תוכניות הורות טובות לילדים בעתות גירושין. אלה לא תמיד יודעים למי להאמין, במיוחד בגלל העדר השכלה פסיכולוגית בכלל ובתחום הפסיכולוגיה ההתפתחותית בפרט. המסמך מבהיר היכן עומד המחקר סביב סוגיות אלה באמצעות הצגת קונצנזוס בין מומחים בולטים המייצגים את תחום התפתחות הילד, יחסי הורים-ילדים וגירושין. כל המומחים בחנו בעיון חומר מחקרי ומקצועי שקיים בתחום, כולם העלו הערות, ולבסוף כולם הצטרפו בתמיכתם למסמך, למסקנותיו ולהמלצותיו. המומחים מאוחדים בדאגתם שמחקר פגום מוביל להטעיה ולהחלטות שגויות ביחס להסדרי הורות שעשויים לפגוע בטובת הילד.

מסקנות והמלצות (וורשאק, 2014, עם 110 מומחים ששמותיהם מופיעים ברשימה בסוף המאמר) חלק זה הוא תרגום ועיבוד של החלקים העיקריים מתוך מסמך ההסכמה. הוא מביא את המסקנות וההמלצות העיקריות, שעוסקות בשתי סוגיות מרכזיות:

- היקף הזמן שעל ילדים צעירים לבלות בעיקר אצל אותו הורה, והמידה שבה אפשר ורצוי לחלוק את הזמן באופן שווה יותר בין שני ההורים.
- האם על ילדים מתחת לגיל ארבע לשהות כל לילה רק בבית אחד, או האם עליהם ללון בבית של כל אחד משני ההורים.

חילוקי דעות בנוגע לחלוקת זמן הורות לילדים צעירים מתמקדים גם בסוגיה האם מתן זמן רב יותר לילדים עם אבותיהם על מנת לחזק את היחסים אב-ילד, מסכן את היחסים אם-ילד. אלה שחוששים מציינים כי שהייה ממושכת מדי הרחק מן האם, או לינות לילה הרחק ממנה, לא רק שלא יבטיחו קשר באיכות גבוהה עם שני ההורים, אלא יביאו לכך שילד יהיו יחסים לא טובים עם שני הוריו. המחקר מפיד דאגות אלה ביחס לילדים בוגרים יותר הנמצאים במשמורת משותפת (Fabricius et al., 2012). יתרה מכך, קשר תקוף יותר עם אבות מביא תועלת ואינו בא על חשבון איכות יחסי אם-ילד. מחקר שבחן את סוגיית זמן הורות המושקע במשפחות שלמות, מוכיח כי

ילדה או ילד שעדיין לא מלאו להם שנתיים עם כל אחד מהוריהם, ייתן בית המשפט, משקל מכריע לשיקולי שמירת היציבות בחייהם של הילדה או הילד ולאופן ולמידה בהם טופלו על ידי כל אחד מהוריהם במהלך חייהם, בלי שהדבר יפגע בשיקול של עידודם לשיתוף פעולה ביניהם והבטחת הקשר ההורי תוך בחינת טובתם של כל ילדה וילד במשפחה לעצמם, והכל תוך שמירה על עקרון טובת הילדה או הילד כשיקול ראשון במעלה". כלומר, חוק זה, אם יאושר, יביא לכך שבמרבית המקרים עד גיל שנתיים הילד יישאר בחזקת אמו - בניגוד מוחלט לקונצנזוס הבינלאומי של למעלה ממאה מומחים, ובניגוד להוראות החוק של חלק ניכר מן הארצות המפותחות בעולם.

קהיליית הפסיכולוגים בישראל בכלל וזו העוסקת במשברי גירושין בפרט אמורה למצוא עניין מיוחד במסמך הקונצנזוס, שכן נכון להיום הוא העדכני ביותר בתחום והוא שופך אור חשוב לגבי הדרך המתאימה להתמודדות עם סוגיות של תוכניות הורות בעת גירושין. מן הסתם, גם שופטים, עובדים סוציאליים לסדרי דין, מגשרים וכל מי שעוסק בתחום בצורה זו או אחרת יפיק תועלת רבה ממסמך זה.

המומחים מאוחדים בדאגתם שמחקר פגום מוביל להטעיה ולהחלטות שגויות ביחס להסדרי הורות שעשויים לפגוע בטובת הילד

המומחים הבינלאומיים מתייחסים לסוגיה תוך שהם מציינים כי כיום הרבה הורים נשואים חולקים את הטיפול בתינוק: החתלה, האכלה, רחצה, השכבה לישון, הרגעה באמצע הלילה, חיבוק בשעות היום. בעצם, **הורים לא זקוקים לרישיון להיותם הורים**, וטוב שכך. הטבע צייד אנשים נורמטיביים ביכולת להיות הורים טובים דיים ללא קשר מגדרי. כאשר הם מתגרשים, האם המצב צריך להשתנות? האם אז צריך לעבור מבחני הורות? האם ילד מתחת לגיל ארבע צריך לבלות כל לילה רק בבית אחד? האם לחילופין ילדים ירוויחו משהייה לילית גם אצל אמא וגם אצל אבא? דיון נרחב סביב סוגיות אלה קיבל התייחסות בישראל (יואלס ושגיא-שורף, 2012) ועכשיו גם בזירה הבינלאומית (Warshak, 2014).

על מנת להתמודד עם שאלות אלה נכתב מסמך הקונצנזוס הקובע כי כפי שאנו מעודדים שיתוף כל הורה בגידול הילד במשפחות עם שני הורים, הראיות המחקריות מראות כי שיתוף כל הורה בעתות גירושין צריך להוות את הנורמה בטיפול בילדים בכל הגילים. כולל חלוקת זמן בלילות עם כל הורה. מסמך הקונצנזוס מצוין שיש להבטיח המשך קשר יציב של הילד עם כל אחד מההורים. יש לעודד אפוא את שני ההורים לשהות עם הילד ולהיות אחראי לו הן ביום והן בלילה. מסמך ההסכמה התפרסם ב-Psychology, Public Policy, and Law, כתב עת של הארגון האמריקאי לפסיכולוגיה (APA), הארגון המוביל בעולם בימינו בנושאי פסיכולוגיה. המאמר מופיע בקישור: <http://psycnet.apa.org/journals/law/20/1/46>.

ממסמך ההסכמה עולה גם שחלוקת זמן שווה בין ההורים אינה בהכרח הפתרון המתאים עבור כל המשפחות. יש להביא בחשבון קשת רחבה של גורמים בבניית תוכנית הורית. אולם מסמך ההסכמה מתנגד לרעיון שילדים מתחת לגיל ארבע חייבים לבלות את מרבית הזמן רק עם הורה אחד. מניעת שהייתם של ילדים עם

החוקרים. המחקר על ילדים הגדלים עם שני ההורים שחיים בנפרד זה מזה חייב להתבסס על ההקשר הרחב יותר של ידע מדעי בדבר הגורמים המטפחים התפתחות מיטבית של הילד ויצירת קשרים בריאים של הילד עם כל אחד מהוריו. מחקר זה מציע קווים מנחים שצריכים להדריך מקבלי ההחלטות, הורים, מגשרים, מומחים בתחום, עורכי דין ושופטים. בהשוואה לגוף הידע הרחב יותר של התפתחות הילד במסגרת משפחות שלמות ובחלוקת הזמן בין ההורים במשפחות אלו, מספרם ואיכותם של מחקרים המתמקדים בילדים צעירים שהוריהם חיים בנפרד זה מזה הוא מוגבל.

יש לציין כי מסמך הקונצנזוס של וורשאק ושותפיו אינו הדו"ח הראשון של הסכמה כללית (consensus) בין מומחים על ההשלכות של המחקר ביחס לתוכניות הורות בעתות משבר. קבוצת מומחים רב-תחומית שפעלה בחסות "המכון הלאומי של ארצות הברית לבריאות הילד ולהתפתחות האדם" (U.S National Institute of Child Health and Human Development) נפגשה ב-1994 כדי להעריך ראיות אמפיריות בנוגע לאופן שבו ילדים מושפעים מגירושין ומהסדרי הורות שונים. קבוצה זו פרסמה דו"ח (Lamb, Sternberg & Thompson, 1997) הכולל מסקנה רלוונטית להסדרי תוכניות הורות עבור ילדים צעירים:

כדי לשמור על יחסים באיכות גבוהה עם ילדיהם, ההורים צריכים שיהיו להם יחסי-גומלין מקיפים וסדירים עם הילדים במידה מספקת, אולם כמות הזמן הכרוכה בכך היא בדרך כלל פחות חשובה מאשר האיכות של יחסי הגומלין אותם הם מפתחים. הסדרים של חלוקת זמן המבטיחים את מעורבות שני ההורים בהיבטים חשובים של חיי היום-יום והשגרה של ילדיהם - כולל שעות שינה וטקסי-התעוררות,

הילד הממוצע בארצות הברית מבלה פחות ממחצית הזמן אצל האם. לא רק זאת, הוא מקבל תשומת לב של ממש מהאם אף לפרקי זמן קצרים יותר. בנוסף, ממצאי מחקרים על ילדים השוהים במעונות יום צריכים להפיג את הדאגה כי לילדים נגרם נזק בלתי נמנע על ידי פרידות ממושכות מאמהותיהם (לסקירה מפורטת ראו Warshak, 2014).

תוצאותיהם של 16 מחקרים רלוונטיים לתוכניות הורות שנבחנו על ידי וורשאק ושותפיו תומכות באופן כללי בהורות משותפת ובלינות לילה המתחלקות בין ההורים של ילדים צעירים ואינן מתנגדות להן. לפי המחקרים הללו ההשפעה הישירה של לינות לילה בטווח הקצר היא מועטה. ישנם שלושה מחקרים המצוטטים לעתים קרובות על ידי בעלי עניין כעדות אמפירית להשפעות מזיקות של מעורבות גדולה יותר של האב בילדים צעירים (Solomon and George, 1999a,b). מחקרים אלה מדווחים תוצאות מעורבות או שנויות במחלוקת, בעיקר מכיוון ששיטות המחקר שבהן השתמשו לא היו מספקות על פי תקנים מדעיים מקובלים. למעשה, העדר מחקרים העוסקים בהשפעות רחוקות טווח של תוכניות לינה שונות עבור ילדים הגדלים מגיל צעיר בשני בתים מנציח את הוויכוח בין אנשי המקצוע. יכוח זה גם פותח דלת לדעות ולהמלצות המשקפות הנחות ודעות מוקדמות במקום עובדות מבוססות מדעית.

עד אשר יעמדו לרשותנו מחקרים נוספים על התוצאה ארוכת הטווח של תוכניות הורות שהחלו בילדות המוקדמת, אין לנו אלא להסתמך על אומדנים משוערים המתבססים על מה שידוע לגבי משך הזמן ואופי תשומת הלב שלהם זקוקים תינוקות וקטינים למען

מעברים אל בית הספר וממנו, כולל גם מעורבות בתכנים נוספים ופעילויות-פנאי - עשויים לשמר את תפקיד ההורים שאינם גרים עם ילדיהם כחשוב מבחינה פסיכולוגית ומבחינת אירועים מרכזיים וחשובים בחיי ילדיהם. האופן בו נצליח להשיג זאת חייב להיות "תפור" באופן מותאם וגמיש לצרכים ההתפתחותיים, המזג והנסיבות האישיות המשתנות של הילד הנוגע בדבר (עמ' 400).

לינות לילה מסייעות להפחתת המתח הנלווה לחיפזון הכרוך בהחזרת הילד, ולכן הן תורמות לשיפור איכות הקשר ושבועות הרצון ממנו הן עבור ההורה והן עבור הילד

בין השנים 1999-2001, היו חילופי מאמרים אשר צוטטו בהרחבה ואתגרו את הקווים המנחים עד אז, שעל פיהם נהגו להגביל ילדים צעירים מלישון בבית אבותיהם. קבוצת מחברים אחת תמכה בתוכניות הורות גמישות ויחידניות לעומת הישענות על ברירות מחדל מוחלטות האוסרות לינות לילה אצל אבות (Kelly et al., 2002; Lamb & Kelly, 2001; Warshak, 2000; Lamb & Kelly, 2000). קבוצה זו המליצה למקבלי ההחלטות לאמץ את החלופה של לינת לילה אצל אבות בשל התועלת הפוטנציאלית שלה בביסוס קשרים שילדים מפתחים עם שני ההורים. המתנגדים להשקפה זו לא קיבלו את הצורך בהסרת המגבלות, תוך שהם ממשיכים להדגיש את החשש ביחס לנזק אפשרי של לינות בשני הבתים לעומת תועלת אפשרית (Biringen & Solomon, 2001; Biringen et al., 2002). המתנגדים הציעו להתייחס אל לינות לילה בזהירות, אך חשוב לציין כי בשום פנים ואופן הם לא טענו שיש לאסור אותן או להורות נגדן, בהתבסס על ברירת מחדל קבועה מראש. בתוך כך הם אף קבעו כי בקרב מקרים שונים, הלינה גם אצל האם וגם אצל האב עשויה להיות לטובתם של ילדים צעירים. בעקבות דו"ח ההסכמה הכללית מ-1997 - יד ביד עם מאמרים חדשים על תוכניות הורות עבור ילדים צעירים ובצד גוף מחקר הולך וגדל ביחס להורות משותפת - הודגשה והוכרה החשיבות של מתן הזדמנויות מספקות ונאותות לילדים לפתח ולקיים קשרים באיכות גבוהה עם שני ההורים (Finley & Schwartz, 2010; Schwartz & Finley, 2010).

העשור שבין 2001-2011 מאופיין בהסכמה ובקבלה הולכת וגוברת של הצורך לאפשר לינות לילה עם שני ההורים, זאת בקרב אנשי מקצוע בתחום בריאות הנפש, בתי משפט והורים לתינוקות ולפעוטות. כאמור, קיימת רתיעה מכך מצדם של התומכים במינוי הורה אחד כמטפל עיקרי, תוך מורת רוח מהורות משותפת לילדים צעירים מאוד ותוך ניסיונות חוזרים להחיות את ההגבלות ללינות לילה שאפיינו את המאה הקודמת (למשל, McIntosh, 2011). עם זאת ומסיבות שונות לעיל, המומחים סבורים שגישה זו גם מוטעית וגם מטעה ואינה עולה בקנה אחד עם גישה מבוססת ראיות לתוכניות הורות גמישות. המחקר שפורסם מאז ההסכמה הכללית מ-1997 ממשיך לחזק את מסקנות ההסכמה הכללית בין המומחים (Adamson & Johnson, 2013; Nielsen, 2013a, 2013b).

אף על פי כן, המומחים השותפים למסמך ההסכמה מכירים בכך שכמות המחקר ואיכותו מותרים הרבה כבלתי ידוע, ולפיכך

מתבקשת צניעות בניסוח מסקנות שמנסות להנחות החלטות על הסדרי הורות. במלוא המודעות למגבלה זו, החתומים על מסמך ההסכמה מציינים שהמצב הנוכחי של הספרות המדעית תומך במסקנות ובהמלצות להלן. וורשאק ושותפיו מציינים כי הם מכירים בכך שגורמים רבים כגון נורמות תרבותיות ושיקולים פוליטיים משפיעים על אופי המדיניות וסוג הסדרי הורות אשר חברה נתונה רואה כרצויה. אם מעצבי מדיניות מבקשים להסתמך על ידע מדעי מבוסס על מחקר בתחום התפתחות הילד בכל מה שנוגע לענייני החלטות הקשורות להסדרי הורות, הרי שהניתוח שוורשאק והמומחים מציינים במאמר הקונצנזוס צריך לקבל משקל משמעותי על ידי מחוקקים ומקבלי החלטות. להלן הנקודות העיקריות:

1. בדיקת כפי שאנו מעודדים את שני ההורים במשפחות שלמות לחלוק טיפול בילד, אנו סבורים כי הראיות של מדעי החברה ביחס להתפתחות יחסי הורה-ילד בריאים והתועלת לטווח ארוך של יחסים אלו תומכות בכיוון דומה גם במצבי פרידה. לכן, הורות המבוססת על חלוקת זמן שווה פחות או יותר צריכה להיות הנורמה עבור תוכניות הורות לילדים בכל הגילים, כולל ילדים צעירים מאוד. אנו גם מכירים בכך שמקצת ההורים והמצבים אינם מתאימים להורות על פיה כל הורה הוא שותף שווה כפי שעולה גם בסעיף 7 להלן.

2. ילדים צעירים יוצאים נשכרים כאשר שני הורים בעלי מסוגלות נוהגים על פי תוכנית הורות המספקת להם קשר מאוזן ומשמעותי עם כל אחד מהם, תוך הימנעות מתבנית אחת הקוראת לחלוקה ספציפית של זמן הנכפית על כל המשפחות. התנהגות הורית יציבה, צפויה ורגישה, המביעה חיבה, היא תנאי חשוב להבטחת יחסי הורה-ילד משמעותיים, בטוחים ובריאים. בספרות המבוססת על מחקר תקף אין כיום שום בסיס לדרג באופן מגדרי האם אבות או אמהות הן דמויות עיקריות או שניוניות בעניין חשיבותן להתפתחות הבריאה של ילדיהם.

3. באופן כללי, התוצאות של המחקרים שעליהם מתבסס מסמך זה תומכות בתוכניות הורות המאזנות באופן שווה יותר את זמנם של ילדים צעירים בין שני הבתים. תיאוריות של התפתחות רגשית-חברתית ונתוני מחקר סביב תיאוריות אלה מוכיחים כי תינוקות יוצרים בדרך כלל התקשרות לשני ההורים, וכי היעדרותו של הורה מסוים לתקופות ממושכות מסכנת את היכולת לפתח התקשרות בטוחה עם אותו הורה. ראיות בנוגע למשך זמן הורות במשפחות שלמות ובנוגע להשפעתם של מעונות יום מראות כי שהייה עם ילדים ותינוקות במשך מחצית מזמן היממה היא בהחלט די והותר כדי לתמוך בצורכי הילד. לפיכך, על מנת לספק לילד את מרב ההזדמנויות ליחסים טובים ובטוחים עם כל אחד מן ההורים, אנו מעודדים את שני ההורים להעניק זמן מרבי של שהות עם ילדיהם. אין להורים כל סיבה לדאגה אם הם חולקים שווה בשווה את זמן ההורות כאשר זה תואם ללוגיסטיקה של לוח הזמנים של כל אחד מן ההורים.

4. מחקר על לינות לילה של ילדים עם אבות תומך בכך שילדים מתחת לגיל ארבע יכולים להיות מטופלים בלילה על ידי כל אחד מן ההורים, במקום להיות כל לילה רק בבית אחד. אנו מוצאים כי עבור רוב הילדים הצעירים השיקולים התיאורטיים והמעשיים לטובת לינות לילה בשני בתים הם משכנעים יותר מאשר דאגות כי לינות לילה בחלוקה שכזו עלולות לסכן את התפתחותם של הילדים. שיקולים מעשיים

בספרות המבוססת על מחקר תקף אין כיום שום בסיס לדרג באופן מגדרי האם אבות או אמהות הן דמויות עיקריות או שניוניות בעניין חשיבותן להתפתחות הבריאה של ילדיהם

ובמקביל ישנם גם מחקרים המצביעים על כך שליות לילה מהוות גורם מגן שמחזק מחויבות מוגברת של האב לגידול הילד, וגם מפחיתות את השכיחות של הסתלקותו מחיי הילד. מאחר שאין מחקר המראה על סיכון כלשהו הנובע מלינות לילה, הרי שמקבלי ההחלטות צריכים להכיר בכך שמניעת לינות לילה מילדים צעירים אצל אבותיהם, יותר מאשר היא יכולה להועיל היא עלולה לסכן את איכות היחסים שמתפתחים ביניהם.

תוכניות הורות המספקות לילדים קשר של לא יותר משישה ימים בחודש עם אחד מן ההורים ומחייבות את הילדים להמתין יותר משבוע בין המפגשים, גובות מחיר מיחסי הורה-ילד. תוכנית מעין זו שמציעה קשר מוגבל מהווה גורם סיכון לביסוס הקשר בין ההורה והילד. תוכנית כזו יוצרת חסך שעלול למנוע מהילד את אופי היחסים והקשרים אשר מרבית הילדים זקוקים להם ורוצים לכוון אותם עם שני ההורים. המחקר תומך במגמה הגוברת של חוקים ופסקי דין בבתי משפט המעודדים כמות זמן מרבית שבה הילדים שוהים עם כל אחד מן ההורים. גישה זו אף עשויה להיות משמעותית יותר עבור ילדים צעירים כדי לאפשר להם יציקת יסוד איתן ביחסיהם עם אבותיהם וגם כדי לטפח העמקת הביטחון ביחסים אלה. במקום להציב מכשולים בנתיב שמוביל למעורבות של אבות עם ילדיהם, על החברה לעודד אבות להיות מעורבים באופן ישיר ובונה יותר בחיי ילדיהם. בעלי עניין בזירה הציבורית חייבים לפתח שיתוף פעולה בין יוזמות חברתיות - הן במסגרת מדיניות ציבורית והן במסגרת תוכניות פסיכו-חינוכיות - על מנת לסייע ביציקת הבסיס שנחוץ לכינון קשרים בריאים בין אבות וילדים צעירים והמשך ביסוסם בעתיד (Cowan, Cowan, Pruett, Pruett & Wong, 2009; Marsiglio & Roy, 2012).

אין כל ראיות התומכות בכך שצריך לדחות את לוח הזמנים בביסוס מעורבות סדירה ותכופה, כולל לינות לילה, של שני ההורים עם תינוקותיהם וילדיהם הצעירים מאוד. פיתוח יחסי התקשרות עם כל אחד מן ההורים הוא שיקול חשוב מאין כמוהו כאשר מפתחים תוכניות הורות. ההסתברות של ביסוס יחסי התקשרות אלה גוברת על ידי הפחתת זמני הפרידה של הילד מכל הורה וגם דרך הבטחת זמן הורות נאות לכל הורה. הסדרים כאלה מאפשרים לכל הורה ללמוד טוב יותר את הצרכים הייחודיים של הילד ולשפר מיומנויות הוריות המתאימות לכל שלב התפתחותי. התדירות ומשך הזמן המיטיב של הילד עם כל הורה ישתנו בקרב ילדים שונים, וזה תלוי בגורמים כגון גילם, הנסיבות של הוריהם, המניעים שלהם והיכולת לטפל בילדים. שיקולים חשובים אחרים כוללים את היסטוריית הקשרים הייחודיים של הילדים

נעשים רלוונטיים כאשר מתאימים תוכנית הורות עבור ילדים צעירים לנסיבות של ההורים. שיקולים מסוג זה עלולים גם לא להתגלות בתנאי מעבדה וגם לא להימדד באופן מספק על ידי מחקרים קיימים, אולם אפשר לזהותם על ידי ההורים והיועצים החייבים לוודא את היתכנות החלופות של תוכנית הורות כזאת או אחרת (Ludolph, 2012). לינות לילה מועילות כאשר הן מתואמות עם הלוגיסטיקה של חלוקת זמן ההורות. סביר כי הורים לילדים צעירים, יותר מאשר הורים לילדים מבוגרים יותר, נמצאים בשלב מוקדם בקריירה או בעיסוק שלהם, כך שיש להם פחות גמישות ושליטה על לוחות הזמנים של עבודתם. תוכניות הורות המציעות לאב ולילד להיות ביחד במשך פרקי זמן קצרים של שעותיים פעמיים או שלוש פעמים בשבוע, עלולות ליצור לחץ לא רצוי על הקשר עם הילד. הבה נחשוב על הלוגיסטיקה שכרוכה בהעמסת התינוק והחפצים הנחוצים במכונית, נסיעה למקום מגוריו של האב, פריקת כל הכבודה מן המכונית, האכלת התינוק וסיוע לו

במקום להציב מכשולים בנתיב שמוביל למעורבות של אבות עם ילדיהם, על החברה לעודד אבות להיות מעורבים באופן ישיר ובונה יותר בחיי ילדיהם

בהסתגלות אל הסביבה. כאשר האב צריך להחזיר את הילד תוך שעותיים מזמן איסופו, הרי שנותר זמן מועט לפיתוח יחסי גומלין נינוחים. לינות לילה מסייעות להפחתת המתח הנלווה לחיפזון הכרוך בהחזרת הילד, ולכן הן תורמות לשיפור איכות הקשר ושבועות הרצון ממנו הן עבור ההורה והן עבור הילד. לינות הלילה מאפשרות לילד להשתקע בבית האב, אשר יעשה מוכר יותר לילד השוהה באופן סדיר בלילה בבית, זאת בהשוואה לילד אשר לרשותו רק פרקי זמן קצרים של שעה אחת בבית (בהתחשב בזמן שנדרש לתעבורה ולהכנה לנסיעה בחזרה). המרחבים הפיזיים שבמסגרתם מתרחש קשר הורה-ילד, אם אינם הולמים, משפיעים על האופי ועל סוג יחסי הגומלין, ועשויים לפגוע בהתאמה בזהות האב או האם כהורה (Marsiglio, Roy & Fox, 2005). השהות בלילה מאפשרת גם לאב וגם לאם להשתתף במגוון רחב יותר של פעילויות מעצבות התקשרות כגון עיסוק בטקסי השכבה לישון והרגעת הילד במקרה של התעוררויות בלילה. יתרון נוסף של לינות לילה כמוצע הוא שבבוקר יכול כל אחד מן ההורים להביא את הילד אל מעון היום, הפעוטון או כל מסגרת טיפולית או חינוכית אחרת. מצב זה מקטין חשיפה של הילד למתחים הנלווים למגע הישיר של ההורים זה עם זה. אף על פי כן, יש להביא בחשבון את מיעוטם של המחקרים ואת מגבלותיהם, כולל תוצאות מחקר שאינן מצליחות להצביע על כך שיש באופן ישיר, ולכשעצמן, תועלת או חיסרון ללינות לילה. לכן, אנו מבקשים לציין שהמצב הנוכחי של הראיות הזמינות מקשה לתמוך במדיניות כזו או אחרת ביחס ללינות לילה. יתר על כן, קיים תיעוד נרחב לגבי פגיעות ביחסי אב-ילד בקרב הורים לא נשואים וגרושים כאשר לא מתאפשר לילד לפגוש את האב,

סדנה בנושא: "סכמה תרפיה"

בהנחיית: מר עופר פלד

סכמה תרפיה הינה גישת טיפול אינטגרטיבית שפותחה ע"י ג'פרי יאנג, במטרה לתת מענה למטופלים המתקשים לנהל את יחסיהם הבינאישיים, מוצאים עצמם במעגלים חוזרים של תבניות קשר בלתי מתגמלות ולא אחת תפקודם נפגע בשל דפוסי התנהגות מכשילים.

סכמה תרפיה מציעה מגוון עשיר של התערבויות טיפוליות המקדמות שינוי ברמה התנהגותית וקוגניטיבית, כמו גם ברמת עומק של דיאלוג רגשי מתקן עם דמויות התקשרות מופנות.

בסדנה זו נתנסה במגוון התערבויות טיפוליות ייחודיות לסכמה תרפיה המאפשרות לנוע יחד עם המטופל על הציר שבין קוטב הבעיה הנוכחית לקוטב צרכי הליבה שאינם מקבלים מענה. ציר זה מתקיים בשל התפתחות סכמות, סגנונות התמודדות ומודים שמנהלים את המטופל במצבי הצתה בהם משתחררים אלמנטים אופייניים לדפוסי ההתקשרות וליחסי האובייקט שלו.

הסדנה תלווה בהדגמות מסרטוני וידאו ומשחקי תפקידים תוך שילוב למידה תיאורטית והתנסויות חווייתיות של המשתתפים בהתערבויות המהוות את ליבת המיומנויות הטיפוליות האפקטיבית שמציעה סכמה תרפיה כגון:

- קונפרונטציה אמפטית
- הורות בגבולות מתקנת חוויה
- עבודה בדמיון על זיכרונות ילדות וביצוע רישום מתקן
- מודלינג של מענה תואם לצרכי הליבה
- עבודה מודים באמצעות כסאות ועוד..

קהל היעד: פסיכולוגים קליניים, פסיכולוגים שיקומיים, פסיכולוגים חינוכיים, מטפלים באומנויות, פסיכותרפיסטים, עו"ס ומטפלים בתחומים השונים.

מרצה: עופר פלד - פסיכולוג קליני בכיר, מוסמך, מומחה לטיפול בילדים, נוער ומבוגרים. מנהל המרכז לסכמה תרפיה ברעננה, ישראל. מנהל שותף בביה"ס ל-CBT פרט, זוג משפחה-להכשרת מטפלי CBT, המוכרת ע"י איט"ה והאיגוד האירופאי לטיפול התנהגותי קוגניטיבי. מנהל תכנית הכשרה בסכמה תרפיה בישראל המוכרת ע"י ISST - The International Society Of Schema Therapy

הסדנה תתקיים במכון ת.ל.מ.
רח' אחוזה 301, רעננה (מול הפארק)

ביום ראשון, 22.6.2014 בין השעות 09:00-14:00
וביום ראשון 29.6.2014 בין השעות 10:00-15:00

עלות הסדנה: ₪450

לפרטים נוספים והרשמה: 074-7292703
campus@telem.org.il

מכון ת.ל.מ. (מקבוצת עמל)

"קמפוס פארק", רחוב אחוזה 301, רעננה
טל' 074-7292700, פקס' 09-9580974
www.telem.org.il

עם כל אחד מן ההורים, וניסיונו של כל הורה בטיפול בילד ובמעורבות עמו. כאשר שואפים לטפח קשרי הורה-ילד, תוכנית ההורות חייבת להיות רגישה לצורכי הילד, תוך שהיא מבצעת התאמות מאוזנות של תדירות, משך זמן, ומבנה הקשר.

7. המלצותינו ישימות בנסיבות רגילות, לרוב הילדים עם רוב ההורים. העובדה שישנם גם הורים עם מגבלות משמעותיות ביחס ליכולת הטיפול שלהם בילדיהם כגון הורים מזניחים או מתעללים והורים שמפניהם הילדים זקוקים להגנה ואולי אף להרחקה, אסור שעובדה זו תכתוב מדיניות עבור מרבית הילדים שהורים מגדלים אותם באופן נורמטיבי, הגם שהם חיים בנפרד זה מזה. המלצותינו חלות על ילדים שיש להם יחסים סדירים עם שני ההורים. כאשר ילד מקיים קשר עם הורה אחד ואין לו קשר קודם עם ההורה האחר, או שבמקרה הטוב יש לו קשר שולי, הרי שאז תוכניות שונות צריכות לשרת את המטרה של בניית הקשר.

ישנם גם מחקרים המצביעים על כך שלינות לילה מהוות גורם מגן שמחזק מחויבות מוגברת של האב לגידול הילד, וגם מפחיתות את השכיחות של הסתלקותו מחיי הילד

חשוב להדגיש כי כותבי מסמך הקונצנזוס - כולם מומחים מוערכים בתחומיהם - אינם מייצגים בהכרח את השקפותיהם של כל המומחים להתפתחות הילד ולגירושין. מומחים אלה מביעים במסמך ההסכמה את תקוותם שעמדתם תזכה לתשומת לב ראויה מצדם של מקבלי החלטות. אולם אין הם מבקשים מאחרים לקבל את דעותיהם המבוססות אך ורק על המוניטין שלהם כמומחים. לחילופין, הם מצפים שתהיה התייחסות לעובדה שמבוססת על מיטב הכרתם ביחס לניתוח שלהם את המחקר שקיים, העומד במבחן התוקף והמהימנות המדעית. לפיכך החתומים על מסמך הקונצנזוס מאמינים כי דבריהם ראויים לאמון בתחום המשפט והחוק. הם אף מזמינים ומצפים לתגובות מעמיתים התומכים בדעות שונות. אולם הם מעודדים קובעי מדיניות ומקבלי החלטות להבחין בהקפדה בין מצוות מאוזנות ומדיקות מול דיווחי מחקר מוטים, ובכך להימנע מהישענות באופן מוטעה ומהסתמכות על מחקרים שוליים בעלי שיטות ותוצאות מפוקפקות. בהקשר זה (Meltzoff 1998) מזוהר: "קבלה לא ביקורתית של מחקר חסר-תוקף, עלולה להכשיל את התפתחותו של התחום ולסכן את הרווחה האנושית" (עמ' 9). כל המומחים החתומים על מסמך הקונצנזוס הביעו את דאגתם כי קבלה חסרת ביקורת של מחקר נטול תוקף על תוכניות הורות משותפת עבור ילדים צעירים מסכנת את רווחתם של הרבה קשרים בין הורים וילדים. "מסמך זה", אומרים החתומים, "הוא ניסיון שלנו לתקן הצגות מוטעות של מצב המדע ואת הנזק המאיים של הצגות כאלה" (Warshak, 2014, עמ' 61).

1. יואלס, ת' ושגיאי-שורץ, א' (תשע"ב). "אמא, אבא, ומה אתי? אני זקוק לשניכם": עובדות, מיתוסים, ותקוות בהסדרי הורות במקרים של גירושין. דין ודברים, ז', 404-375.
2. Adamsons, K. & Johnson, S. K. (2013). An updated and expanded meta-analysis of nonresident fathering and child well-being. *Journal of Family Psychology*, 27, 589–599. doi:10.1037/a0033786.
3. Biringen, Z., Greve-Spees, J., Howard, W., Leith, D., Tanner, L., Moore, S. & Williams, L. (2002). Commentary on Warshak's "Blanket restrictions: Overnight contact between parents and young children". *Family Court Review*, 40, 204–207. doi:10.1111/j.174-1617.2002.tb00831.x.
4. Cowan, P. A., Cowan, C. P., Pruett, M. K., Pruett, K. & Wong, J. J. (2009). Promoting fathers' engagement with children: Preventive interventions for low-income families. *Journal of Marriage and Family*, 71, 663–679. doi:10.1111/j.1741-3737.2009.00625.x.
5. Fabricius, W. V., Sokol, K. R., Diaz, P. & Braver, S. L. (2012). Parenting time, parent conflict, parent– child relationships, and children's physical health. In K. Kuehnle & L. Drozd, (Eds.), *Parenting plan evaluations: Applied research for the family court* (pp. 188–213). New York, NY: Oxford University Press.
6. Finley, G. E. & Schwartz, S. J. (2010). The divided world of the child: Divorce and long-term psychosocial adjustment. *Family Court Review*, 48, 516–527. doi:10.1111/j.1744-1617.2010.01326.x.
7. Kelly, J. B. & Lamb, M. E. (2000). Using child developmental research to make appropriate custody and access decisions for young children. *Family & Conciliation Courts Review*, 38, 297–311. doi:10.1111/j.174-1617.2000.tb00577.x.
8. Lamb, M. E. & Kelly, J. B. (2001). Using the empirical literature to guide the development of parenting plans for young children: A rejoinder to Solomon and Biringen. *Family Court Review*, 39, 365–371. doi:10.1111/j.174-1617.2001.tb00618.x.
9. Lamb, M. E., Sternberg, K. J. & Thompson, R. A. (1997). The effects of divorce and custody arrangements on children's behavior, development, and adjustment. *Family and Conciliation Courts Review*, 35, 393–404. doi:10.1111/j.174-1617.1997.tb00482.x.
10. Ludolph, P. S. (2012). The special issue on attachment: Overreaching theory and data. *Family Court Review*, 50, 486–495. doi:10.1111/j.1744-1617.2012.01464.x.
11. Marsiglio, W. & Roy, K. (2012). *Nurturing dads: Social initiatives for contemporary fatherhood*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
12. Marsiglio, W., Roy, K. & Fox, G. L. (Eds.) (2005). *Situated fathering: A focus on physical and social spaces*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield.
13. McIntosh, J. E., Smyth, B. & Kelaher, M. (2010). Parenting arrangements post-separation: Patterns and developmental outcomes, Part II. Relationships between overnight care patterns and psycho-emotional development in infants and young children. In J. McIntosh, B. Smyth, M. Kelaher, Y. Wells & C. Long, *Post-separation parenting arrangements and developmental outcomes for infants and children: Collected reports* (pp. 85–168). North Carlton, Victoria, Australia: Family Transitions. Retrieved from [http://www.ag.gov.au/FamiliesAndMarriage/Families/Family Violence/Documents/Post%20separation%20parenting %20arrangements%20and%20developmental%20outcomes%20for%20infants%20and%20children.pdf](http://www.ag.gov.au/FamiliesAndMarriage/Families/Family%20Violence/Documents/Post%20separation%20parenting%20arrangements%20and%20developmental%20outcomes%20for%20infants%20and%20children.pdf).
14. McIntosh, J. & the Australian Association for Infant Mental Health. (2011, Nov 26). *Infants and overnight care – post separation and divorce: Clinical and research perspectives*. Retrieved from: http://www.aaimhi.org/inewsfiles/AAIMHI_Infants_and_overnight_care.pdf.
15. Meltzoff, J. (1998). *Critical thinking about research: Psychology and related fields*. Washington, DC: American Psychological Association.
16. Nielsen, L. (2013a). Shared residential custody: A recent research review (part one). *American Journal of Family Law*, 27, 61–72.
17. Nielsen, L. (2013b). Shared residential custody: A recent research review (part two). *American Journal of Family Law*, 27, 123–137.
18. Schwartz, S. J. & Finley, G. E. (2010). Troubled ruminations about parents: Conceptualization and validation with emerging adults. *Journal of Counseling & Development*, 88 (No. 1), 80–91. doi:10.1002/j.1556-6678.2010.tb00154.x.
19. Solomon, J. & Biringen, Z. (2001). Another look at the developmental research: Commentary on Kelly and Lamb's "Using children development research to make appropriate custody and access decisions for young children". *Family Court Review*, 39, 355–364. doi:10.1111/j.174-1617.2001.tb00617.x.
20. Solomon, J. & George, C. (1999a). The development of attachment in separated and divorced families: Effects of overnight visitation, parent, and couple variables. *Attachment & Human Development*, 1, 2–33. doi:10.1080/14616739900134011.
21. Solomon, J. & George, L. (1999b). The effects on attachment of overnight visitation on divorced and separated families: A longitudinal follow-up. In J. Solomon & C. George (Eds.), *Attachment disorganization* (pp. 243–264). New York, NY: Guilford Press.
22. Warshak, R. A. (2000). Blanket restrictions: Overnight contact between parents and young children. *Family & Conciliation Courts Review*, 34, 396–409. doi:10.1111/j.174-1617.1996.tb00429.x.
23. Warshak, R. A. (2002). Who will be there when I cry in the night? Revisiting overnights – a rejoinder to Biringen et al. *Family Court Review*, 40, 208–219. doi:10.1111/j.174-1617.2002.tb00832.x.
24. Warshak, R. A. (2014). Social science and parenting plans for young children: A consensus report. *Psychology, Public Policy, and Law*, 20 (1), 46–67. DOI: 10.1037/law0000005. With the endorsement of the researchers and practitioners listed in the Appendix.

רשימת המומחים

להלן שמות 110 החוקרים והמטפלים שקראו, העירו והציגו שינויים למאמרו של ריצ'רד וורשאק מאוניברסיטת טקסס. הם מאשרים את מסקנות המאמר והמלצותיו, אף שאולי אין ביניהם הסכמה על כל הפרטים שבסקירה הספרותית.

1. Kari Adamsons, Ph.D., Assistant Professor, Department of Human Development and Family Studies, University of Connecticut
2. Francesca Adler-Baeder, Ph.D., Professor, Human Development and Family Studies, Auburn University
3. Karen E. Adolph, Ph.D., Professor of Psychology and Neural Science, New York University
4. Constance Ahrons, Ph.D., Professor Emerita of Sociology, University of Southern California
5. Akira Aoki, M.A., Professor, Department of Clinical Psychology, Taisho University, Tokyo, Japan
6. Jack Arbuthnot, Ph.D., Emeritus Professor of Psychology, Ohio University
7. William G. Austin, Ph.D., Independent Practice, Lakewood, Colorado and Raleigh, North Carolina
8. Jennifer L. Bellamy, Ph.D., Assistant Professor, School of Social Service Administration, University of Chicago
9. Jay Belsky, Ph.D., Robert M. and Natalie Reid Dorn Professor, Department of Human Ecology, Human Development and Family Studies Program, University of California, Davis
10. Anna Beth Benningfield, Ph.D., former President of the American Association for Marriage and Family Therapy; Independent Practice, Dallas, Texas
11. Malin Bergtröm, Ph.D., Clinical Child Psychologist and Researcher, Centre for Health Equity Studies, Karolinska Institute, Stockholm University, Sweden
12. William Bernet, M.D., DLFAPA, Professor Emeritus, Department of Psychiatry, Vanderbilt University School of Medicine
13. Thoroddur Bjarnason, Ph. D., Professor of Sociology, University of Akureyi, Iceland
14. James H. Bray, Ph.D., former American Psychological Association President; Associate Professor, Department of Family and Community Medicine, Baylor College of Medicine
15. Glenn Ross Caddy, Ph.D., ABPP, Founder and Chairman, Mind Experts International LLC; Independent Practice, Fort Lauderdale, Florida
16. Terence W. Campbell, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Sterling Heights, Michigan
17. Asa Carlsund, Ph.D., Lecturer, Mid Sweden University, Östersund, Sweden
18. Judith Cashmore, Ph.D., Associate Professor, University of Sydney Law School, Australia
19. Marco Casonato, Psy.D., Professor of Psychodynamics, Senior Researcher, University of Milano-Bicocca, Milan, Italy
20. K. Alison Clarke-Stewart, Ph.D., Research Professor and Professor Emerita, Department of Psychology and Social Behavior, University of California, Irvine
21. Hugh Clarkson, MCChB, FRANZCP, Child and Adolescent Psychiatrist, Practice 92, Auckland, New Zealand
22. Marilyn Coleman, Ed.D., Curators' Professor Emerita, Human Development and Family Studies, University of Missouri
23. Scott Coltrane, Ph.D., Interim Senior Vice President and Provost, University of Oregon
24. Mary Connell, Ed.D., ABPP, Independent Practice in Clinical and Forensic Psychology, Fort Worth, Texas
25. Jeffrey T. Cookston, Ph.D., Professor and Chair, Department of Psychology, San Francisco State University
26. James W. Croake, Ph.D., ABPP, Professor Emeritus of Psychiatry, University of South Alabama College of Medicine; Independent Practice, Edmonds, WA
27. Mick Cunningham, Ph.D., Professor and Chair, Department of Sociology, Western Washington University
28. David H. Demo, Ph.D., Associate Dean for Graduate Programs, School of Health and Human Sciences, University of North Carolina at Greensboro
29. Emily M. Douglas, Ph.D., Associate Professor, School of Social Work, Bridgewater State University; Chair, National Research Conference on Child and Family Programs and Policy

30. James R. Dudley, Ph.D., Professor Emeritus, Department of Social Work, College of Health and Human Services, University of North Carolina at Charlotte
31. Don Edgar, Ph.D., Foundation Director of the Australian Institute of Family Studies
32. Mark A. Fine, Ph.D., Professor and Chair, Department of Human Development and Family Studies, University of North Carolina at Greensboro
33. Gordon Finley, Ph.D., Professor Emeritus, Department of Psychology, Florida International University
34. Lluís Flaquer, Ph.D., Professor of Sociology, Universitat Autònoma de Barcelona, Spain
35. Emma Fransson, Ph.D., Psychologist, Karolinska Institutet/ Stockholm University; Centre for Health Equity Studies (CHESS), Stockholm, Sweden
36. Frank F. Furstenberg, Jr., Ph.D., Emeritus Zellerbach Family Professor of Sociology, University of Pennsylvania
37. Lawrence Ganong, Ph.D., Professor and Co-Chair, Department of Human Development and Family Studies, University of Missouri
38. Donald A. Gordon, Ph.D., Professor of Psychology, Emeritus, Ohio University
39. Michael C. Gottlieb, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Dallas, Texas
40. Geoffrey L. Greif, Ph.D., Professor, School of Social Work, University of Maryland
41. Neil S. Grossman, Ph.D., ABPP, President, Division of Forensic Psychology, New York State Psychological Association; Independent Practice, Dix Hills, New York
42. Karin Grossmann, Ph.D., Senior Scientist, associated at the Department of Psychology, University of Regensburg, Germany
43. Per Gustafsson, M.D., Ph.D., Professor of Child and Adolescent Psychiatry, Department of Clinical and Experimental Medicine, University Hospital, Linköping, Sweden
44. Melvin J. Guyer, Ph.D., J.D., Professor of Psychology, Department of Psychiatry, University of Michigan Medical School
45. John Harvey, Ph.D., Professor, Department of Psychology, University of Iowa
46. Carolyn S. Henry, Ph.D., Professor, Human Development and Family Science, Oklahoma State University
47. Lisa Herrick, Ph.D., Founder and Principal, Collaborative Practice Center of Greater Washington; former President and co-founder, DC Academy of Collaborative Professionals; Founding Faculty, Collaborative Practice Training Institute; Independent practice, Washington, D. C. and Falls Church, Virginia
48. E. Mavis Hetherington, Ph.D., Emerita Professor of Psychology (retired), University of Virginia
49. Denise A. Hines, Ph.D., Associate Research Professor, Department of Psychology, Clark University; Director, Family Impact Seminars; Co-Director, Clark Anti-Violence Education Program
50. Anders Hjern, M.D., Ph.D., Professor of Social Epidemiology of Children and Youth, Clinical Epidemiology, Department of Medicine, Karolinska Institutet and Centre for Health Equity Studies (CHESS), Stockholm, Sweden
51. Tirtsä Joels, Ph.D., Head, Interdisciplinary MA Program in Child Development, and Senior Lecturer in Psychology, University of Haifa, Israel
52. Scott Johnson, Ph.D., former President of the American Association for Marriage and Family Therapy; Associate Professor and Program Director, Marriage and Family Therapy PhD Program, Virginia Tech
53. Florence W. Kaslow, Ph.D., ABPP, Kaslow Associates, Palm Beach Gardens, Florida
54. Robert A. Kenedy, Ph.D., Associate Professor, Department of Sociology, York University, Canada
55. H. D. Kirkpatrick, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Charlotte, North Carolina
56. Louis Kraus, M.D., DFAPA, FAACAP, Woman's Board Professor and Chief of Child and Adolescent Psychiatry, Rush University Medical Center
57. Edward Kruk, Ph.D., Associate Professor, School of Social Work, University of British Columbia, Canada

58. Luciano L'Abate, Ph.D., ABPP, Professor Emeritus (retired), Georgia State University
59. Jeffrey Larson, Ph.D., Alumni Professor of Marriage and Family Therapy, School of Family Life, Brigham Young University
60. Jay Lebow, Ph.D., ABPP, Clinical Professor of Psychology, Family Institute, Northwestern University
61. Werner Leitner, Ph.D., Associate Professor, Special Education Psychology, University of Oldenburg, Germany
62. Ronald F. Levant, Ed.D., ABPP, former American Psychological Association President; Professor of Psychology, University of Akron
63. Charlie Lewis, Ph.D., Head of Department and Professor of Family and Developmental Psychology, Lancaster University, United Kingdom
64. Ken Lewis, Ph.D., Director of Child Custody Evaluation Services, Philadelphia, PA
65. Colleen Logan, Ph.D., Former President of the American Counseling Association; Program Director, Marriage, Couple and Family Counseling, College of Social and Behavioral Sciences, Walden University; Independent Practice, Dallas, Texas
66. Pamela S. Ludolph, Ph.D., Independent Practice, Ann Arbor, Michigan
67. William Marsiglio, Ph.D., Professor, Sociology and Criminology & Law, University of Florida
68. Robert Milardo, Ph.D., Professor of Family Relations, University of Maine
69. Paul Millar, Ph.D., Assistant Professor, Nipissing University, Canada
70. W. Roger Mills-Koonce, Ph.D., Associate Professor, Department of Human Development and Family Studies, University of North Carolina at Greensboro
71. Bert S. Moore, Ph.D., Aage and Margareta Møller Distinguished Professor and Dean of the School of Behavioral and Brain Sciences, University of Texas at Dallas
72. John Moran, Ph.D., Independent Practice, Phoenix, Arizona
73. A. Bame Nsamenang, Ph.D., Professor of Psychology and Counseling, University of Bamenda, Cameroon
74. Lisa A. Newland, Ph.D., Professor of Human Development, University of South Dakota
75. Linda Nielsen, Ed.D., Professor of Adolescent and Educational Psychology, Wake Forest University
76. Barry Nurcombe, M.D., Emeritus Professor of Child & Adolescent Psychiatry, University of Queensland, Australia, and Vanderbilt University
77. Edward Oklan, M.D., M.P.H., Independent Practice, San Anselmo and Petaluma, California
78. Mark R. Otis, Ph.D., Independent Practice, Denver, Colorado
79. Rob Palkovitz, Ph.D., Professor, Human Development and Family Studies, University of Delaware
80. Ross D. Parke, Ph.D., Professor Emeritus, Department of Psychology, University of California – Riverside
81. Kay Pasley, Ed.D., Norejane Hendrickson Professor and Chair, Department of Family and Child Sciences, Florida State University
82. Pekka Pere, Ph.D., University Lecturer, Department of Social Research, University of Helsinki, Finland
83. William S. Pollack, Ph.D., ABPP, Associate Clinical Professor, Harvard Medical School; former President of the Massachusetts Psychological Association
84. Debra Ann Poole, Ph.D., Professor, Department of Psychology, Central Michigan University
85. Karen J. Prager, Ph.D., ABPP, Professor of Psychology and Program Head in Gender Studies, University of Texas at Dallas
86. Deirdre Rand, Ph.D., Independent Practice, Mill Valley, California
87. Barbara Risman, Ph.D., Professor and Head, Department of Sociology, University of Illinois at Chicago
88. Jaipaul L. Roopnarine, Ph.D., Jack Reilly Professor of Child and Family Studies, Syracuse University
89. Hilary A. Rose, Ph.D., Associate Professor, Department of Applied Human Sciences, Concordia University, Canada

90. Kevin M. Roy, Ph.D., Associate Professor, Department of Family Science, School of Public Health, University of Maryland, College Park
91. Abraham Sagi-Schwartz, Ph.D., Director, Center for the Study of Child Development, and Professor of Psychology, University of Haifa, Israel
92. John W. Santrock, Ph.D., Professor, School of Behavior and Brain Sciences, University of Texas at Dallas
93. S. Richard Sauber, Ph.D., ABPP, Independent Practice, Boca Raton, Florida
94. David E. Scharff, M.D., Chair of the Board and former Director, International Psychotherapy Institute; Clinical Professor of Psychiatry, Georgetown University; Teaching Analyst, Washington Psychoanalytic Institute; Chair, International Psychoanalytic Association's Working Group on Family and Couple Psychoanalysis; former President, American Association of Sex Educators, Counselors and Therapists
95. Jill Savege Scharff, M.D., ABPN Board Certified Child Psychiatrist and APSaA Certified Child Analyst; Co-founder, International Psychotherapy Institute; Clinical Professor of Psychiatry, Georgetown University; Supervising analyst, International Institute for Psychoanalytic Training, Chevy Chase, Maryland
96. Kate Scharff, M.S.W., Founder and Principal, Collaborative Practice Center of Greater Washington; former President and co-founder, DC Academy of Collaborative Professionals; Faculty and Co-Founder, Collaborative Practice Training Institute; Independent Practice, Washington, DC and Bethesda, Maryland
97. David G. Schramm, Ph.D., Associate Professor, Department of Human Development and Family Studies, University of Missouri
98. Seth Schwartz, Ph.D., Associate Professor, Department of Public Health Sciences, Leonard M. Miller School of Medicine, University of Miami
99. Len Sperry, M.D., Ph.D., ABPP, Clinical Professor of Psychiatry and Behavioral Medicine, Medical College of Wisconsin; Professor of Mental Health Counseling, Florida Atlantic University
100. Louise Bordeaux Silverstein, Ph.D., former President of the American Psychological Association's Division of Family Psychology and former Chair of the APA Committee on Women in Psychology; Professor, Ferkauf Graduate School of Psychology, Yeshiva University
101. Howard Steele, Ph.D., Professor and Director of Graduate Studies, Department of Psychology, New School for Social Research
102. Miriam Steele, Ph.D., Professor and Director of Clinical Training, Department of Psychology, New School for Social Research
103. Catherine S. Tamis-LeMonda, Ph.D., Professor of Applied Psychology, New York University
104. Ross A. Thompson, Ph.D., Distinguished Professor of Psychology, University of California, Davis
105. Deborah Lowe Vandell, Ph.D., Professor and Founding Dean, School of Education, University of California, Irvine
106. Sandra L. Warshak, Ph.D., Clinical Associate Professor, Department of Psychiatry, Division of Psychology, University of Texas Southwestern Medical Center; Independent Practice, Dallas, Texas
107. Sharlene A. Wolchik, Ph.D., Professor, Department of Psychology, Arizona State University
108. Abraham C. Worenklein, Ph.D., Professor, Dawson College; Sessional Lecturer, Concordia University, Canada; Independent Practice, Montreal, Quebec, Canada
109. Lise M. Youngblade, Ph.D., Professor and Department Head, Human Development and Family Studies; Associate Dean for Research and Graduate Programs, College of Health and Human Sciences, Colorado State University
110. John A. Zervopoulos, Ph.D., J.D., ABPP, Psychology Law Partners, Dallas, Texas

